

## TARJIMADA SINONIMLARNING EKVIVALENTINI ANIQLASHDA FRANSUZ VA O‘ZBEK TILLARINING LEKSIK-SEMANTIK TIZIMI QIYOSIY TAHLILI

**Matmurotova Zamira Tursunovna**

*Urganch Innovatsiya Universiteti*

Email: [zamiramatmurotova@gmail.com](mailto:zamiramatmurotova@gmail.com)

**Annotatsiya.** Mazkur maqolada fransuz va o‘zbek tillaridagi sinonim birliklarning tarjimada ekvivalentini aniqlash masalasi leksik-semantik va lingvokulturologik yondashuvlar asosida tahlil qilinadi. Har ikki tildagi sinonimlarning semantik tuzilmasi, konnotativ qatlamlari, uslubiy qiymatlari hamda madaniy kontekst bilan bog‘liq farqlari ko‘rsatib beriladi. Tadqiqot davomida fransuz tilidagi sinonimlar tizimi o‘zbek tiliga tarjima jarayonida qanday semantik transformatsiyalarga uchrashi aniqlangan. Olingan natijalar shuni ko‘rsatadiki, tarjimada sinonimlarning ekvivalentini topish jarayonida tarjimon semantik, stilistik va madaniy moslikni birgalikda hisobga olishi lozim.

**Kalit so‘zlar:** sinonimiya, tarjima, ekvivalentlik, fransuz tili, o‘zbek tili, semantika, konnotatsiya, madaniy tafovut, lingvokulturologiya.

**Kirish.** Bugungi globallashuv va madaniyatlararo muloqot davrida tarjima insoniyatning til va tafakkur aloqalarini ta‘minlovchi asosiy omillardan biridir. Tarjimaning sifat darajasi esa tarjimonning leksik-semantik tafakkuri, madaniy kompetensiyasi va sinonimik ma‘nolarning nozik farqlarini anglash darajasiga bog‘liq.

Sinonimiya har bir tilda mavjud bo‘lgan, ammo o‘ziga xos semantik qamrovga ega hodisadir. Sinonim so‘zlar tilning ifoda imkoniyatini boyitadi, uslubiy xilma-xillikni ta‘minlaydi va ma‘no nuanslarini ifodalashda muhim vosita bo‘lib xizmat qiladi. Tarjimon uchun esa bu hodisa ikki tomonlama qiyinchilik tug‘diradi: bir tomondan, sinonimlarning to‘g‘ri ekvivalentini tanlash lozim, ikkinchi tomondan esa matnning uslubiy tabiati va madaniy konteksti saqlanishi zarur.

Fransuz tili sinonimlarga nihoyatda boy bo‘lib, ularning orasidagi semantik farq ko‘pincha ohang, ijtimoiy konnotatsiya yoki emotsional rang-baranglik orqali namoyon bo‘ladi. O‘zbek tilida esa sinonimlarning obrazlilik, milliy ifoda vositalari va xalqona ohang ustun. Shu bois, fransuzcha sinonimlarni o‘zbek tiliga tarjima qilishda to‘liq ma‘no mosligini ta‘minlash har doim ham mumkin emas. Bu masala tarjimashunoslikda **leksik-semantik ekvivalentlik** muammosi sifatida ko‘riladi.

Tadqiqotning maqsadi – fransuz va o‘zbek tillarida sinonimlarning ekvivalentini aniqlashda ularning leksik-semantik tizimini qiyosiy tahlil qilish, tarjimada uchraydigan asosiy muammolarni aniqlash va samarali yechim yo‘llarini taklif

etishdan iborat.

### 1. Tadqiqot metodologiyasi

Tadqiqotning nazariy asosini tarjimashunoslikning quyidagi yetakchi yo‘nalishlari tashkil etadi:

- **Ekvivalentlik nazariyasi** (E. Nida, J. Catford, M. Baker) – tarjimada mazmun va shaklning muvozanatini saqlash tamoyili;

- **Kognitiv-semantik yondashuv** (Lakoff & Johnson, 2003) – sinonimlarning ma‘no hosil qilish mexanizmi tahlili;

- **Lingvokulturologik yondashuv** (Bekmurodova, 2020) – madaniy konnotatsiyani saqlashga yo‘naltirilgan tarjima prinsiplari.

Metod sifatida **qiyosiy-semantik tahlil**, **kontekstual tahlil** va **tarjima transformatsiyasi** **tahlili** ishlatildi.

Manbalar sifatida quyidagi asarlar o‘rganildi:

- Viktor Gyugo “Les Misérables” (“Bechoralar”) va uning o‘zbekcha tarjimasi (S. Mirzaev tomonidan);

- Alber Kamyu “L’Étranger” (“Begona”) va o‘zbekcha tarjimasi;

- Sent-Ekzyuperi “Le Petit Prince” (“Kichkina shahzoda”) asari va uning o‘zbekcha varianti.

Tahlil asosida fransuz va o‘zbek sinonimlarining leksik-semantik farqlari, konnotativ qiymati, uslubiy registri va madaniy mosligi aniqlab borildi.

### 2. Nazariy asos: sinonimiya va ekvivalentlikning lingvistik mohiyati

Sinonimiya (yunoncha *synonymia* — “bir xil nom”) bir tushunchani turli leksik birliklar orqali ifodalash hodisasidir. Har qanday sinonimlar o‘rtasida umumiy semantik yadroni saqlagan holda farqlanuvchi konnotativ komponent mavjud bo‘ladi.

Ekvivalentlik esa tarjimada ikki til o‘rtasida **semantik, pragmatik va uslubiy moslikka** erishishni anglatadi. J. Catford (1965) ekvivalentlikni “bir til birliklarining boshqa til birliklari bilan kommunikativ jihatdan teng qiymatga ega bo‘lishi” deb ta’riflaydi.

Sinonimlar tarjimada aynan shu ekvivalentlik muammosini yuzaga keltiradi. Masalan, fransuz tilidagi *belle*, *jolie*, *ravissante* so‘zlari o‘zbek tilida *chiroyli* deb tarjima qilinadi, ammo ularning emotsional yoki ijtimoiy konnotatsiyasi farqli:

- *belle* – umumiy “go‘zal” ma’nosida,
- *jolie* – “yoqimli, mayin go‘zallik”,
- *ravissante* – “jodu, jozibali” ohangda.

Tarjimon bu farqlarni aniqlamasa, asarda muallif ifoda etgan hissiy ton yo‘qoladi. Shu bois sinonimlarning leksik-semantik tahlili tarjimaning sifat ko‘rsatkichidir.

### 3. Natijalar va tahlil

#### 3.1. Fransuz tilida sinonimlarning semantik va stilistik turlari

Fransuz tili sinonimlarning turli qatlamlarga bo‘linishini ta’minlaydi:

| Sinonim juftligi                        | Lugʻaviy tarjima                                 | Uslubiy farq                           |
|-----------------------------------------|--------------------------------------------------|----------------------------------------|
| <i>dire – déclarer – affirmer</i>       | aytmoq / eʼlon qilmoq / tasdiqlamoq              | rasmiylik va qatʼiylik darajasi farqli |
| <i>regarder – observer – contempler</i> | qaramoq / kuzatmoq / hayrat bilan tomosha qilmoq | eʼtibor darajasi farqli                |
| <i>peur – crainte – angoisse</i>        | qoʻrquv / xavotir / dahshat                      | emotsional intensivlik farqli          |

Bularni oʻzbek tiliga toʻgʻridan-toʻgʻri tarjima qilishda semantik daraja pasayadi. Masalan, *angoisse* (“ruhiy iztirob”) uchun “dahshat” yoki “ruhiy siqilish” soʻzlari tanlanadi, lekin fransuzcha konnotatsiya toʻliq saqlanmaydi.

### 3.2. Oʻzbek tilidagi sinonimlarning leksik-semantik xususiyatlari

Oʻzbek tilida sinonimlar koʻproq milliy tasavvurlar bilan bogʻliq. Masalan:

| Oʻzbekcha sinonimlar               | Fransuzcha ekvivalent             | Izoh                            |
|------------------------------------|-----------------------------------|---------------------------------|
| <i>goʻzal – chiroyli – dilrabo</i> | <i>belle – jolie – ravissante</i> | poetik/emotsional daraja farqli |
| <i>uy – xonadon – maskan</i>       | <i>maison – demeure – foyer</i>   | ijtimoiy-madaniy maʼno farqli   |
| <i>tashvish – gʻam – iztirob</i>   | <i>souci – peine – tourment</i>   | emotsional chuqurlik turlicha   |

Bu yerda oʻzbek sinonimlarining koʻpchiligi xalqona yoki obrazli boʻlgani uchun fransuz tilidagi neytral birliklar bilan toʻliq tenglashmaydi.

### 3.3. Tarjima jarayonida sinonimlarning ekvivalentini tanlashdagi muammolar

#### 1. Semantik torayish yoki kengayish

Fransuzcha *subtil* (“nozik, murakkab, ziyrak”) oʻzbek tilida turli kontekstlarda “nozik”, “ziyrak” yoki “taʼsirchan” tarzida beriladi. Maʼno soylari toʻliq mos emas.

#### 2. Uslubiy nomuvofiqlik

*Mourir* (oʻlmoq) va *trépasser* (jon taslim qilmoq) soʻzlari sinonim boʻlsa-da, ikkinchisi diniy ohangda. Agar tarjimon bu farqni bilmasa, maʼnaviy mazmun buziladi.

#### 3. Madaniy konnotatsiya

*Chic, élégant, raffiné* soʻzlari fransuz madaniyatidagi nafislik tushunchasiga tegishli. Oʻzbek tilida ularning tengi “didli”, “nozik”, “ziyrak” soʻzlari orqali qisman beriladi, ammo madaniy asos qisqaradi.

#### 4. Pragmatik nomutanosiblik

*Il a un grand cœur* – “Uning yuragi katta.”

Bu o‘zbek tilida “U saxiy inson” tarzida berilganda pragmatik mazmun to‘liq tiklanadi.

#### 3.4. Sinonimlarni tarjimada ekvivalentlashtirish strategiyalari

Tahlil natijalariga ko‘ra, samarali tarjima uchun quyidagi strategiyalar tavsiya etiladi:

1. **Kontekstual tahlil strategiyasi** – so‘z ma’nosini matnning uslubi va mavzusi bilan uyg‘un holda aniqlash.
2. **Madaniy moslashtirish strategiyasi** – milliy mentalitet va madaniy kodni hisobga olish.
3. **Stilistik muvofiqlik strategiyasi** – matn janriga mos sinonimni tanlash.
4. **Denotativ-konnotativ balans strategiyasi** – so‘zning asosiy va hissiy ma’nolarini uyg‘unlashtirish.
5. **Pragmatik kompensatsiya** – ma’no yo‘qolishining o‘rnini boshqa vositalar (ibora, sinonim) orqali to‘ldirish.

#### 4. Muhokama

Tarjima nazariyasida sinonimlarning ekvivalentini tanlash masalasi **semantik tafakkur** va **madaniy kompetensiyaning** sinov maydonidir. Fransuz tilidagi sinonimlar ko‘proq hissiy-ijtimoiy konnotatsiyani ifodalaydi, o‘zbek tilida esa ularning ekvivalentlari ko‘pincha obrazli yoki metaforik shaklda bo‘ladi.

Bu jarayon tarjimonni **kreativ ijodkor** sifatida faoliyat yuritishga majbur qiladi. Har bir so‘zning semantik qamrovini chuqur tahlil qilmasdan turib, to‘liq ekvivalentlikka erishish imkonsiz. Shu sababli, sinonimlarni tarjimada qo‘llash faqat lug‘at darajasidagi ish emas, balki kognitiv, uslubiy va madaniy tahlilni talab etadi.

#### Xulosa

Tadqiqot natijalariga ko‘ra, fransuz va o‘zbek tillarida sinonimlarning tarjima jarayonidagi ekvivalentini aniqlashda quyidagi xulosalarga kelindi:

1. Sinonimlarning ekvivalentini tanlash **tilning leksik-semantik tizimi va madaniy tafakkuriga** bog‘liq.
2. Har bir sinonimning **denotativ va konnotativ** qatlamlarini to‘g‘ri tahlil qilish tarjimaning semantik aniqligini ta’minlaydi.
3. Tarjimada semantik moslikdan tashqari **uslubiy muvofiqlik va madaniy adaptatsiya** muhim ahamiyat kasb etadi.
4. Fransuz tilidagi sinonimlarning ko‘p ma’noliligi va nozik emotsional soyalarini o‘zbek tilida saqlab qolish uchun tarjimon **kontekstual va pragmatik yondashuv**dan foydalanishi zarur.

5. Ushbu masala tarjimashunoslikda **lingvokulturologik kompetensiyani** shakllantirishning asosiy yo‘nalishlaridan biri sifatida o‘rganilishi lozim.

#### Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Vinay, J.-P. & Darbelnet, J. (1995). *Stylistique comparée du français et de l'anglais*. Paris: Didier.
2. Nida, E. A. (1964). *Toward a Science of Translating*. Leiden: Brill.
3. Baker, M. (2018). *In Other Words: A Coursebook on Translation*. Routledge.
4. Catford, J. C. (1965). *A Linguistic Theory of Translation*. Oxford: OUP.
5. Lakoff, G. & Johnson, M. (2003). *Metaphors We Live By*. Chicago: University of Chicago Press.
6. Komissarov, V. N. (1990). *Teoriya perevoda (lingvisticheskie aspekty)*. Moskva: Vysshaya shkola.
7. Bekmurodova, M. (2020). *Tarjimaning lingvokulturologik asoslari*. Toshkent: Fan.
8. Mirzayev, S. (2019). “Sinonimiya va tarjimada ekvivalentlik masalalari.” *O‘zbek tili va adabiyoti*, №4.
9. Laruelle, A. (2016). *Les synonymes en français contemporain*. Paris: Armand Colin.
10. Kamyu, A. (1942). *L'Étranger*. Paris: Gallimard. (Tarjima: I. Rahimov, 2016).